

Berliinis mõtiskleti Eesti hargmaise kultuurilise identiteedi ja pärandi üle

Olukorras, kus rahvuslus on mitmel pool maailmas taas võtmas radikaalseid vorme ning traditsioonilisena kujutletud talupoegliku elulaadi väärtustamise ja rahvuslike sümbolite kasutamise taga nähakse paiguti ohtlikke parempoolsuse ilminguid, on üha paslikum arutleda ka välismaal elavate eestlaste kultuurilise identiteedi ja selle avaldumisvormide üle. Ajaloost tingituna on rahvuslikku enesemääratlust puudutav temaatika eriti tundlik valdkond Saksamaal, mõjutades omakorda sealsete rahvusvähemuste omakultuuri väljendusviise. Sellest lähtudes korraldas MTÜ Berliini Eesti Kultuuriselts KAMA 22.–24. märtsini 2019. aastal Berliinis sümposiumi “Kodus ja võõrsil – hargmaise Eesti kultuurilisest identiteedist ja pärandist”. Kohtumise eesmärk oli mõtiskleda vaimse pärandi ja kultuurimälu rolli üle identiteedi- ja lõimumispoliitika eri tasanditel ning kultuuridevahelise dialoogi edendamisel.

Sümposium koosnes kolmest osast, mis moodustasid ühtse terviku. Esimesel päeval oli kavas temaatiline filmiõhtu, teisel akadeemilised ettekanded ja vestlusring ning viimasel vaimse kultuuripärandi alane koolitus. Mitme riigiga seotud ehk hargmaiste inimeste kultuurilise eneseteadvuse küsimustele pühendatud kohtumine algas 22. märtsil lühidokumentaalfilmide kogumiku “Juured” (2018, Silmviburlane) vaatamisega Eesti suursaatkonnas Berliinis. Puudutades otseselt põlvnemise ja kuulumise küsimusi, kõnetasid kuue eri põlvkonda esindava filmitegija – Nora Säraki, Aljona Suržikova, Kersti Uiho, Moonika Siimetsa, Anna Hintsu ja Heilika Pikkovi – isiklikud lood nii eesti kui ka rahvusvahelist publikut. Linastusele järgnes ingliskeelne arutelu projekti eestvedaja Heilika Pikkoviga. Vestlust juhtis Berliinis elav Eesti päritolu režissöör ja stsenaarist Ingrid Hübscher. Enesemääratluse küsimusi eri vaatenurkade alt käsitlevad filmid olid väga heaks sissejuhatuseks järgnevate päevade diskussioonidele, suunates kohalolijaid mõtisklema oma juurte ja identiteediloo allikate üle.

Järgmisel päeval astusid Kreuzbergis asuvas K-Salonis kultuurilist identiteeti, Eesti diasporaakogukondi ja rahvusmütoloogiat käsitlevatele ettekannetega üles etnoloog Aivar Jürgenson, kirjanik Valdur Mikita ja ajaloolane Linda Kaljundi. Nagu ütles päeva juhtinud Berliini Eesti Kultuuriseltsi esimees Aira Paschke oma sissejuhatavas sõnavõtus, kerkivad seoses 150 000–200 000 väljaspool Eestit elava rahvuskaaslasega üles uued küsimused hargmaisest eestlusest, kultuurilise (mitmik)identiteedi igapäevastest avaldumisvormidest ning päritolu ja kultuurisümbolite rollist identiteedi kujunemises, hoidmises ja haldamises. Seetõttu on oluline nende teemade üle arutleda.

Aastakümneid eestlaste diasporaa uurimisega tegelenud Aivar Jürgensoni ettekanne “Eestluse elujõust võõrsil” käsitles ühelt poolt rände- ja kohanemis-/assimilisatsiooniteooriaid. Miks ühed otsustavad kodumaalt lahkuda, samal ajal kui teised jäävad paigale? Miks pöörduvad ühed tagasi, teised aga mitte? Need küsimused suunasid kuulajaid mõtlema ka enda ja/või eelkäijate tehtud valikute peale. Analüüsides eestlaste esimest ja teist väljarändelainet ning suhtumist nendesse, mõtiskles Aivar Jürgenson ka eesti kultuuri säili(ta)mise võimaluste üle nii ida-diasporaa eesti külades kui ka Lääne suurlinnades. Siberis, Kaukaasias ja Argentiinas toimunud välitöödele tuginedes arutles ta eesti päritolu ja eestluse rolli üle erinevate inimeste ja kogukondade silmis.

Valdur Mikita kui viimase aja üks olulisemaid eesti rahvuslikku identiteeti ja kultuurimälu kaasajastanud tekstide autoreid jätkas identiteedi temaatikat, kõneldes Eesti rahvussümbolitest ning eestlaste enesemääratluse konstrueerimisest seoses maastiku ja loodusega. Identiteedimuutusi puudutava ettekande “Metsaeestlus ja mõnda ehk “Kukeseene kuulamise kunst”” järgses diskussioonis möönis ta ka enda rolli müüdi loomes, looduse osatähtsust linnastumisega kaasnevate kohanemiskustega toimetulekus ja metsarahva-kuvandi rahvusvahelist mõõdet, mis ulatub 19. sajandi saksa, skandinaavia ja vene rahvusluste mõjuvälja.

Eesti ja naabermaade kultuurimälu mõju rahvuslikule identiteedile ja ajalookäsitlusele uurinud Linda Kaljundi puudutas eestlaste enesemääratluse küsimusi ettekandes “Eesti rahvusemütoloogia – kohalik või globaalne”. Kuidas mõista, tõlgendada ja mõtestada Eesti rahvuslust muutunud poliitilises kontekstis, arvestades nii Lääne-Euroopas siiani laialt levinud rahvusluse kriitikaga kui ka sealsamas pead tõstvate uusrahvuslike ja populistlike liikumistega? Asetades Eesti tänase rahvusluse ilmingud, sümbolid ja praktikad varasemate arengute taustale, tõi ta kõrvutusi 19. sajandi ja 20. sajandi alguse rahvusliku ideestiku ja kultuuriga, osundades rahvusvaheliste kontaktide, rahvusüleste motiivide ja ideede rollile eestlaste rahvusliku eneseteadvuse kujunemisel.

Ettekannetele järgnenud elav keskustelu tõendas, et käsitletud teemad ja tõstatatud küsimused ei jätnud auditoriumi ükskõikseks. Päeva lõpetanud vestlusringis osalesid lisaks eelkõnelejatele ka etnoloog Helgi Põllo ja Brüsselis elav Airis Meier, kes mitmekultuurilise pere emana taotleb topeltkodakondsusega lastele õigust säilitada sünnijärgne Eesti kodakondsus. Arutleti nii päritolu tundmise tähenduse, eesti identiteedi määramise viiside ja nende psühhosotsiaalsete tagamaade, rahvusluse ja pärandi suhete kui mitmikidentiteediga seotud teemade üle. Palju vastukaja pälvis kodakondsuse küsimus, näidates, kui oluline on see enesemääratluse vorm keele, tuumväärtuste ja vereliini kõrval väljaspool Eestit elavate Eesti päritolu inimestele. Siin jäi kõlama Linda Kaljundi mõte, et muutunud maailmas oleks õige aktsepteerida erinevate identiteetide kõrval ka erinevaid viise, kuidas määratleda end eestlasena ja hoida eesti identiteeti. Eestlaste väärtusmaailmas võiks olla ruumi selleks, et inimesel võib olla mitu rahvuslikku identiteeti ja ta võib tunda ennast koduselt mitmes kultuuris. Paindlikuma identiteedi määramise vajadusega nõustuti ka saalis. Aivar Jürgenson tões idiasporaad ja Eestit võrreldes samuti, et eestlane saab olla väga erineval moel, kattuvusi eestlaseks olemise eri viiside vahel võib tegelikult olla üpris vähe. Eesti identiteet ongi mitmenäoline.

Kuivõrd kultuuriline identiteet põhineb üldjuhul positiivsel (enese)kuvandil, nähakse oma grupi puhul enamasti eelkõige positiivseid külgi. Mis juhtub, kui kuvand oma kultuurist hakkab muutuma? Kui märgatakse, et kultuuri tuumväärtused ei ühti enam inimese isiklike väärtustega? Kuidas mõjutab see mitmikidentiteediga inimese kultuurilist enesemääratlust? Nagu Aivar Jürgenson nendele küsimustele vastuseks osundas, ei tarvitse mitmikidentiteet olla kultuurilise identiteedi keerukuse teooria kohaselt kuigi püsiv, asendudes konfliktide korral ainuidentiteediga. Kuigi meedial on Eestis toimuva kajastamisel oma osa, mõjutavad eespool esitatud küsimustele antavad vastused seega ka eesti kultuuri püsimist väljaspool Eestit. Kui välisriigis elavad eestlased ei suuda end enam seostada Eesti muutunud väärtustega, võib see mõnede väliseestlaste arvates ohtu sattuda. Kaude seostub sellega ka saalist kostunud küsimus kultuuripärandi kasutamisest päevapoliitiliste eesmärkide saavutamiseks, mis võib

samuti viia väärtuste konfliktist tuleneva (sisemise) distantseerumiseni seni omaks peetud traditsioonidest, sümbolitest ja rahvakultuuri sündmustest. Nagu Valdur Mikita nentis, ei seostu rahvuslus kõikide silmis poliitilise seisukohavõtuga. Selle eeldamise tõttu on aga sageli raske kõneleda rahvuslusest kui osast positiivsest identiteedist. Mitmed hääled publiku seast osundasid ka eestlaste ebakindlusest, alaväärsuskompleksist ja Eesti väiksusest tulenevatele olemuslikele hirmudele ning ära kadumise, teiste seas lahustumise ohust lähtuvale pidevale püüdele teha Eesti (enda kaalukategooriast) suuremaks. Kuidas leida rahu ja enesekindlust, et ei oleks tarvis kogu aeg muretseda selle pärast, kes sa oled eestlasena? Kas inimestel, kes on Eestist mõnda aega eemal olnud, on selle sisemise veendumuseni lihtsam jõuda? Oma kultuuri uskudes püsib see ka väikeses kogukonnas, võõral maal. Siis ei saa *teine* seda ohustada.

Kokkuvõttes nenditi identiteedi ja väärtuste üle peetavate diskussioonide vajalikkust ja erinevate kogemuste kajastamise olulisust, sest see viib lähemale mõistmisele ja muudab ehk osalejad enesetunnetuse küsimustes ka senisest enesekindlamaks. Millised oleksid need positiivsed väärtused, mille pärast noored peaksid valima eesti identiteedi? See oleks koht, kus kaasa saaksid rääkida ka väliseestlased ja Eestis elavad teise päritoluga inimesed. Helgi Põllo tuletas seejuures meelde, et Eesti väiksusest tulenevalt on raske leida peret, keda väljaränne eri aegadel lähemalt või kaugemalt puudutanud poleks. Nii teavad peaaegu kõik neid lugusid ja nendega seotud meeleolusid. Muga- vus- ja lovevuspagulaste stereotüüpidest kaugemale jõudmiseks ja hargmaise Eesti mitmekesisuse esiletoomiseks tuleks Airis Meieri sõnul välismaal elavatel eestlastel oma kogemustest siiski rohkem rääkida ja arvamust avaldades Eesti ühiskondlikust elust senisest aktiivsemalt osa võtta. Publiku aktiivne osalus tõendas, et arutelu mitme riigiga seotud olevate inimeste kultuurilise enesemääratluse üle tuleb jätkata.

Kultuurilise identiteedi püsimise ja edasiandmise eeldus uuel asukohamaal on, et inimene tunneb oma kultuuri ega häbene seda. Vältimaks ühesuunalist assimileerimisprotsessi – kultuuriliste eripärade kadumist ja sulandumist vastuvõtvasse ühiskonda – ning toetamaks lõimumist tuleb aga sageli kõigepealt teadvustada oma juuri ja pärandit. Sealt algab nii enda kui *teise* kultuuri väärtustamine, mis on aluseks vastastikuse lugupidamise ja üksteisemõistmise tekkele. Sellest arusaamast lähtudes toimus sümposiooni viimasel päeval, 24. märtsil vaimse kultuuripärandi koolitus, mis algas Helgi Põllo ettekandega “Kodune kultuuriruum ja muutuvad kogukonnad”. Ettekanne käsitles arenguid kodu, pere ja kogukonna suhetes nende mõju indiviidi enesemääratlusele. Helgi Põllo kõneles Hiiumaa näitel ka viisidest, kuidas algatada ning läbi viia elava pärandi märkamise, hoidmise ning väärtustamise alaseid arutelusid ja ettevõtmisi. Loengule järgnes seminar, mille raames said osalejad mõtiskleda lähemalt endale ja teistele omaste traditsioonide ning nende teadvustamise ja edasiandmise viiside ja võimaluste üle. Esitatud küsimused on eriti aktuaalsed diasporaakogukondades, kus väline keskkond ei pruugi päritolumaa kultuuri alalhoidmist toetada ja soosida, nõudes selleks sageli teadlikku pingutust.

Sümposioon pakkus võimaluse ühelt poolt enda ja teiste kultuurilise identiteedi väljendusvormide, sh kodust kaasa saadud oskuste ja teadmiste (ning sealjuures ka nende edasiandmisest loobumise põhjuste) üle järele mõtlemiseks. Korraldajad avaldasid lootust, et arutelud inspireerisid ja motiveerisid kohaletulnuid (jätkuvalt) tegelema omakultuuri mõtestamise, hoidmise, väärtustamise ja edasiandmisega, toetades nõnda esmajoones perekondlikku järjepidevust ning aidates kaudu ka eesti kultuurilise

identiteedi väljakujunemisele ja püsimisele väljaspool Eestit. Vastukajas mainiti nii suurenenud motivatsiooni kui vajadust hargmaise Eesti kultuurilise identiteedi küsimuste mõtestamist jätkata. Võib öelda, et see kohtumine tugevdas sildu nii kodu- ja väliseestlaste kui ka erinevate põlvkondade vahel. Samas on ilmne, et välisriigis elavate eestlaste valmisolekut ja motivatsiooni oma päritolumaa kultuuri alal hoida ja edasi anda mõjutab nii see, millises suunas Eesti edasi areneb, kui ka see, milliseid sõnumeid nad Eestist enda kohta saavad.

Sümposion sai teoks Emakeele Seltsi, Eesti Kultuurkapitali, Haridus- ja Teadusministeeriumi, Eesti Instituudi, Berliini Eesti Suursaatkonna ja Berliini Eesti Kultuuriselts KAMA liikmete toel.

Kristi Grünberg

Kroonika

Akadeemilises Rahvaluule Seltsis

25. aprillil pidas Pihla Maria Siim ARSi kõnekoosolekul ettekande “Jututamise meetodist laste rändelugude uurimisel”. Ülo Valk esitles Tartu Ülikooli kirjastuselt ilmunud khoibukeelset eepost “Tlou Rachaamad” (‘õpetussõnad’), mille on inglise keelde tõlkinud, toimetanud ja kommenteerinud TÜ folkloristika ja pärandirakenduste magistriõppe esimene lõpetaja Tolheishel Khaling. Enn Ernits ja Väino Poikalainen tutvustasid Eesti Muinastaideseltsi poolt välja antud kataloogi “Rock Carvings of Lake Onega 2: The Besov Nos Region: Karetski and Peri Localities”.

Seejärel toimus ARSi üldkoosolek, kus valiti järgneva kaheks aastaks uued juhatuse ja revisjonikomisjoni liikmed.

30. mail kuulutati ARSi aastakoosolekul välja Eesti folkloristika aastapremia laureaat. Aastapremia pälvis TÜ eesti ja võrdleva rahvaluule osakonna professor Ülo Valk. Premia väljakuulutamisele eelnevalt pidas ettekande eelmise aasta laureaat Anu Korb (Siberi eestlased Eestis: paigaseosed ja võrgustikud). Ettekandes oli juttu Siberisse väljarännanud eestlaste järeltulijaist Eestis ja nende võimalustest läbi sotsiaalsete suhete väärtustada ja kinnitada oma paigasidemeid. Vastilmunud väljaandeid esitlesid Mall Hiimäe (“Väike loomaraamat rahvapärимusest”, EKM Teaduskirjastus), Reet Hiimäe (“Eesti õpilaste üleloomulikud kogemused”, Eesti Folkloori Instituut, EKM Teaduskirjastus) ja Ingrid Rüütel (“Virumaa rahvalaule ja pillilugusid” (Helisalvestusi Eesti Rahvaluule Arhiivist), EKM Teaduskirjastus, Viru Instituut).

Kärri Toomeos-Orglaan